

Тема: Складні випадки правопису та вживання числівників.**Узгодження числівників з іменниками**

Мета: створити умови для формування предметних компетенцій та базових компетентностей: повторити відомості про загальне значення числівника, морфологічні ознаки, синтаксичну роль; узагальнити й систематизувати знання про вживання числівників в українській мові; правила написання й особливості відмінювання; учити застосовувати теоретичні знання на практиці при відмінюванні та написанні числівника, визначенні його граматичних ознак; правильно вживати числівник у мовленні; розвивати пізнавальний інтерес; розширювати світогляд учнів, знайомлячи їх з розмаїттям природного ландшафту, багатовіковою історією та самобутніми культурними пам'ятками України.

Тип уроку: урок узагальнення та систематизації знань.

Обладнання: картки, комп'ютер, відеопроєктор, відеофільм, електронні схеми.

ХІД УРОКУ**I. Організаційна частина.****II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ, МЕТИ Й ЗАВДАНЬ УРОКУ****Мотивація навчальної діяльності.**

*Дзвін шабель, пісні, походи, воля соколина,
тихі зорі, ясні води — моя Україна.
В. Сосюра*

1. Наша Батьківщина має неповторні краєвиди, цікаву історію і культуру, тому з метою привернення уваги громадськості до історико-культурних місць України проводилася акція «Сім чудес України».

В інформаційній службі новин повідомлення про підсумки конкурсу два журналісти прочитали по-різному.

- У двох тисячі сьомому році за результатами он-лайн голосування сімдесяти семи тисяч людей, висновками експертів з історії, культури, туризму було названо сім чудес України.

- У дві тисячі сьомому році за результатами он-лайн голосування семидесяти семи тисяч людей, висновками експертів з історії, культури, туризму було названо сім чудес України.

На жаль, і в першому, і в другому реченнях були допущені помилки. Знайдіть їх і прочитайте словосполучення правильно.

Щоб надати об'єктивну інформацію, числівники часто використовують у мовленні диктори, журналісти телебачення і радіо. Кожна людина не обходиться без складання ділових документів із наявністю числівників. Індивідуальна мовна культура – це своєрідна візитна картка особи незалежно від її віку, фаху, посади. Навряд чи матиме належний авторитет і вплив той, хто не вміє правильно висловити свою думку, хто неспроможний дібрати лексичні вирази відповідно до конкретної ситуації.

Отже, щоб мовлення наше було не лише багатим, а й правильним, сьогодні на уроці повторимо відмінювання числівників, написання складних слів, до складу яких входять числівники та правильне вживання іменників із числівниками.

Також на уроці проведемо маленьку віртуальну подорож унікальними місцями нашої України.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК

1. Повторення вивченого матеріалу.

1. Учням пропонується прочитати ряд слів. Назвати слова, які не є числівниками.

Поміркуйте

- одиниця, один,
- два, двічі,
- пара, двоє,
- десяток, десятий,
- сотня, сотий,
- одна четверта, чверть,
- половина, одна друга

2. Чим відрізняються числівники від інших частин мови, які мають числове значення?

У дві тисячі сьомому році за результатами он-лайн голосування сімдесяти семи тисяч людей, висновками експертів з історії, культури, туризму було названо сім чудес України.

3. Учитель пропонує прочитати спроектоване речення:

Використовуючи приклади із поданого речення, розповісти про розряди числівників за значенням та групи за будовою.

III. Робота з навчальною інформацією, під час якої демонструються фотографії семи чудес України

1. Вибірковий диктант. Виписати кількісні числівники, поставити їх у родовому, давальному (1 група), орудному, місцевому відмінках (2 група). Розповісти про особливості відмінювання кількісних числівників.

Острів «Хортиця» є найбільшим островом на Дніпрі, унікальність його полягає в рідкісному поєднанні на одній території різноманітних природних комплексів: цілинних степів, байрачних та плавневих лісів, наскальної рослинності, рідкісних та зникаючих видів рослин, пам'яток геології...

Довжина острова – 12 кілометрів. Його основу складають скелі, яким близько двох мільярдів років. Вони здіймаються до тридцяти метрів над поверхнею Дніпра. Кількість видів рослин, що ростуть на прадавніх степових ділянках, перевищує 600 видів.

Хортиця є національним музеєм. Експозиції охоплюють історичний період від палеоліту до XIX століття. Їх доповнюють 4 діорами.

Словникова робота. Лексичне значення слова діорама.

ДІОРАМА, -и, *ж.* [Картина разом із бутафорським планом \(фігурами людей, макетами різних предметів і т. ін.\) для підсилення загального враження.](#) // [Картина, виконана на прозорій тканині, матовому склі і т. ін. і спеціально освітлена для створення враження об'ємності.](#)

Які особливості відмінювання числівників від 50 до 80?

Які особливості відмінювання числівників від 200 до 900?

Які особливості відмінювання числівників 40, 90, 100?

Правопис числівників *шістсот, чотирма*.

2. Прочитати текст, назвати порядкові числівники. Розповісти про особливості їх відмінювання.

Місто Херсонес було засноване древньогрецькими колоністами на південному заході Криму наприкінці VI ст. до н.е. і проіснувало до початку XV ст. н.е. Протягом двох тисячоліть, за часів розквіту стародавньої Греції, Риму та Візантії Херсонес був значним центром культури на Кримському півострові, відіграв особливу роль у взаємовідносинах між Візантією та Київською Руссю.

У кінці XIV століття навала кочівників поклала кінець існуванню міста, а його руїни поховала земля.

Лише у 1827 році на цьому місці розпочалися розкопки, які майже відразу принесли Херсонесу ще одну назву - "Руська Троя".

Комплекс пам'яток, що входить до складу заповідника "Херсонес Таврійський", має не тільки національне, а і міжнародне значення.

Як відмінюються порядкові числівники?

Як відмінюються порядкові складні числівники на позначення десятків?

Як відмінюються порядкові складені числівники?

3. Робота в групах

1 група. Виписати із першого речення тексту порядкові числівники, утворити від них нові числівники, котрі б закінчувалися на -тисячний, -мільйонний, -мільярдний. Пояснити написання.

2 група. Знайти помилку у написанні складного слова, першою частиною якого є числівник. Пояснити написання складних слів, першою частиною яких є числівник. Дібрати приклади на те ж саме правило.

Софійський собор — християнський собор в центрі Києва, пам'ятка української архітектури і монументального живопису 11 — 18 століть. У літописах закладини собору датуються 1017 або 1037 роком. Храм був закладений Ярославом Мудрим. Київський Софійський собор був однією з найбільших будівель свого часу. Загальна ширина храму — 54,6 м, довжина — 41,7 м, висота до zenіту центральної бані — 28,6 м. Собор оточений з трьох боків двома рядами двохярусних відкритих галерей.

4. Повторення вивченого про вживання числівників з іменниками.

Презентація учня. Сполучення числівників з іменниками

1. Числівник один (одна, одне) узгоджується з іменником у роді й відмінку; один стілець, одного стільця, одна проблема, однієї проблеми.

2. При числівниках **два, три, чотири, обидва** іменники вживаються у формі називного відмінка множини; два підручники, три студенти, чотири столи, обидва клени. При сполученні з цими числівниками іменників із суфіксом -ин, який зникає у формах множини, останні набувають форми родового однини; два громадянина, три селянина, чотири киянина.

3. У непрямих відмінках числівники два, три, чотири, обидва узгоджуються з іменниками; двох підручників, трьом хлопцям.

Прикметник, що входить до складу кількісно-іменного словосполучення (з числівниками два, три, чотири, обидва), набуває форми називного або родового відмінка множини: три сині (синіх) капелюшки, чотири безтурботні (безтурботних) дні.

4. Усі кількісні, а також збірні числівники, крім слів один, два, три, чотири, обидва, обидві, керують іменниками в родовому відмінку множини: п'ять книжок, шістсот сторінок, двоє парубків.

5. Числівники тисяча, мільйон, мільярд вимагають від іменників родового відмінка множини у всіх формах: мільйон жителів, мільйона жителів, тисяча кілометрів, тисячі кілометрів, тисячею кілометрів.

6. Керування складених числівників визначається останнім словом: тридцять один учень, двадцять два пасажери, сорок чотири будинки, сімдесят шість депутатів, сто п'ятдесят мешканців.

7. Дробові числівники в усіх відмінках вимагають від іменника родового відмінка однини: одна друга площі, однієї другої площі, десять сотих гектара, десяти сотих гектара, десятьма сотими гектара.

8. У мішаних дробах, що включають у себе елемент з половиною, з чвертю, характер керування визначається числівником, який виражає цілу частину: один з половиною літр, два з половиною метри, п'ять з половиною кілометрів.

У мішаних дробах керує іменником дробова частина, якщо вона приєднується сполучником **і**: два і одна третя літра, п'ять і дві третіх метра, двадцять і п'ять десятих відсотка.

9. У називному, родовому, знахідному відмінках числівник **півтора** керує іменником у **родовому відмінку однини**, числівник **півтора**ста вимагає **родового множини**. В інших трьох відмінках ці числівники сполучаються з відповідними формами множини іменників:

р. півтора аркуша півтораста кілометрів

0. півтора аркушами півтораста кілометрами

9. У сполученнях, що позначають дати, на зразок восьме березня, перше вересня, відмінюється тільки перша частина: до восьмого березня, з восьмим березня, присвячено першому вересня. При поєднанні дати із словами свято, день числівник і назва місяця вживаються у родовому відмінку: привітати зі святом восьмого березня, приготувати до дня першого вересня.

5. Прочитати текст, знайти помилки у вживанні числівників та іменників, що з ними вживаються, записати словосполучення правильно.

Києво-Печерська лавра - православний монастир, заснований у тисячу п'ятдесят першому році монахами Антонієм і Феодосієм у печерах поблизу Києва. В одинадцятому столітті монастир став центром розповсюдження і затвердження християнства в Київській Русі. У дванадцятому столітті монастир отримав статус «лаври» – головного великого монастиря. У вісімнадцятому столітті Києво-Печерській лаврі належали три міста, сім містечок, біля двохсот сіл і хуторів, більше сімдесяти тисяч кріпаків, дві паперові фабрики, одинадцять цеглових і шість скляних заводи, більше сто шестидесяти винокурень і вітряків, біля двохста шинків, два кінних заводи.

6. Робота в парах. На основі поданого тексту побудувати діалог, правильно вживаючи числівники. Використовуючи речення тексту, розповісти про синтаксичну роль числівників.

І група. Розташований на важливих транспортних магістралях, Хотин завжди привертав увагу завойовників. Спочатку це була невелика, збудована східними слов'янами на місці давнього поселення дерев'яна фортеця, яка захищала їх від численних завойовників. Поряд із нею існувало неукріплене селище. На його території археологи виявили залишки напівземлянкових жител з печами-кам'янками, які датуються IX-X ст., а на глибині 1,4 м було виявлено культурний шар VII-VIII ст.

Впродовж XVII століття Хотин переходив з рук в руки, ним володіли і польські королі, і турецькі феодали, неодноразово місто визволяли запорозькі козаки.

Сьогодні на території фортеці розташований Державний історико-архітектурний заповідник. На його території знято понад 50 кінофільмів: [«Захар Беркут»](#), [«Д'Артаньян та три мушкетери»](#), «Тарас Бульба», «Чорна стріла», «Могила Лева», «На війні як на війні», «Русалочка» та інші.

2 група. Кам'янець-Подільський – місто, що зберегло дух середніх віків. Тут Ви побачите одну з найбільших оборонних споруд України, фортецю, що займає провідне місце у світовій історії оборонного зодчества. Літопис приписує будівництво кам'яної фортеці литовським князям Корятовичам, які правили князівством у 60-90-х рр. XIV ст.

Одинадцять башт входять до складу фортеці, кожна має свою назву і свою історію. Так, наприклад, найвища башта названа Папською, тому що була збудована на кошти, виділені папою римським Юлієм II. Ще її називають Кармелюковою, бо в ній тричі був ув'язнений Устим Кармелюк. У Чорній (кутовій) башті знаходиться криниця глибиною 40м і в діаметрі 5 м видовбана в скалі. Досі в її стінах збереглося величезне дерев'яне колесо з пристроєм для підняття води на поверхню.

Під час виконання 5 завдання учні проходять тестування в електронному варіанті.

7. Короткий відеофільм про Софіївку (2 хв.).

Уявіть, що ви маєте підготувати статтю для енциклопедичного словника про Софіївський парк. Який стиль мовлення ви оберете?

8. Учень розповідає задалегідь підготовлене повідомлення про стилістичні особливості вживання числівників.

Синонімія числівників

1. Синонімія існує між кількісними і збірними числівниками; два хлопці - двоє хлопців, два відра - двоє відер.

При виборі граматичного синоніма враховуються семантичні, функціонально-стилістичні особливості двох розрядів числівників. Збірні числівники виражають кількість предметів як сукупність, як одне ціле; троє синів, п'ятеро робітників, двадцятьоро співробітників.

Кількісні числівники позначають роздільну кількість, а також уживаються як назви числа і цифри; сто зошитів, сорок метрів, дев'ять ділиться на три, нуль. Збірні числівники вживаються для позначення невеликої кількості (двоє - двадцятьоро, тридцятьоро). Вони не можуть бути компонентами складених числівників, отже, такі словосполучення, як сто п'ятеро учнів, сорок двоє студентів, є порушенням норми.

Кількісні числівники не мають обмежень у вираженні кількісних понять. Збірні числівники широко використовуються в розмовному і художньому стилях, а науковому й офіційно-діловому - невласливі.

Кількісні числівники належать до стилістично нейтральних одиниць і використовуються у будь-якому стилі.

Розрізняються числівники двох розрядів і сполучуваністю. Так, збірні числівники вживаються:

- а) з іменниками, субстантивованими прикметниками і дієприкметниками, що називають осіб чоловічої статі, а також з іменниками спільного роду; троє сусідів, двоє лікарів, двоє приїжджих, троє чергових, п'ятеро відпочиваючих, четверо невдах, двоє забіяк. Відповідно до літературної норми збірні числівники не сполучаються з іменниками, що називають осіб високого суспільного становища. З такими іменниками вживаються кількісні числівники; три генерали, два президенти, три академіки;
- б) з іменниками, що мають лише форму множини; двоє вил, троє окулярів, двоє санчат, двоє дитячих ясел;
- в) з іменниками діти, малята, хлоп'ята, дівчата, особи: двоє хлоп'ят п'ятеро осіб, троє дівчат, четверо малят;

- г) з особовими займенниками; нас сьогодні четверо, їх було шестеро;
- д) з іменниками середнього роду, що є назвами малят тварин і предметів; четверо курчат, семеро качат, шестеро поросят, двоє палът, четверо вікон, троє відер;
- є) з назвами парних предметів (при цьому зазначається кількість пар); троє черевиків, четверо рукавиць, двоє панчіх;
- ж) у субстантивованому значенні; двоє прийшли, троє працювали.

Певна обмеженість у сполучуваності властива і кількісним числівникам; вони не поєднуються з іменниками множинної форми, з іменниками середнього роду, що називають малят тварин, не вживаються у субстантивованому значенні. Отже, кількісні числівники не можуть замінювати збірні у конструкціях; двоє саней, троє ягнят, троє відповідали. При іменниках жіночого роду - назвах осіб жіночої статі та іменниках чоловічого і жіночого роду - назвах неживих предметів використовуються лише кількісні числівники; дві доярки, три столи, дві ночі.

2. Збірні іменники від двоє до восьмеро утворюють здрібніло-пестливі форми; двійко, трійко, четвірко, п'ятірко, шестірко, семірко, восьмірко; двоєчко, троєчко. Такі форми притаманні розмовному стилю.

3. Синонімами числівників можуть виступати іменники з числовим значенням; десять, десятеро - десяток; дванадцять, дванадцятро - дюжина; сто - сотня; одна друга - половина, одна третя - третина, одна четверта - чверть. Іменники десяток, дюжина, сотня властиві розмовному мовленню.

4. Збірні числівники обидва, обоє, обидві синонімічні займенниковим виразам; "і цей і той ", "і один і другий ", "і ця і та ", "і одна і друга ".

5. Числівник може набувати переносного значення: перші огірки – ранні огірки. Таке явище спостерігається у різних стилях, крім офіційно-ділового.

Числівник один, крім власне числового значення, у контексті може мати ще значення:

- а) прикметника «самотній»: Один я на світі без роду і доля — стеблина-билина на чужому полі.

- б) прикметника «єдиний», «спільний»: Воля одна в нас одна в нас мета.
- в) займенника «той самий»: Чи їде, чи ходить, — на одне виходить.
- г) займенника «якийсь»: Було колись в одній країні: сумний поет в сумній хатині рядами думи шикував.

Отже, числівники вживаються у різних стилях мовлення. Необхідно лише пам'ятати правила їх вживання.

V. Підсумки уроку

Самооцінка роботи в групах

VI Домашнє завдання пропонується на вибір:

- 1) написати статтю до газети про одне із природних чудес України у публіцистичному стилі, використовуючи числівники;
- 2) записати 6-8 фразеологізмів з числівниками, усно пояснити їх значення.